پختونستان

قسمت هفتم

یادداشت مترجم: دررسالۀ پختونستان احصائیه های نفوس، تولیدات زراعتی و صناعتی کشور پختونستان به اساس معلوماتیکه در سال سال 1953 میسر بود، درج شده است؛ بطورمثال نفوس این سرزمین در آنوقت حدود 7 ملیون تخمین شده بود، اما حالا در سال 2017 چهاربرابر یعنی حدود 30 ملیون تخمین شده است – بهمین ترتیب تولیدات زراعتی وصناعتی این سرزمین اکنون شاید چهاربرابر سابق، بلکه بیشتر تزئید یافته خواهد بود.

نویسنده:داکتر عبدالرحمن زمانی

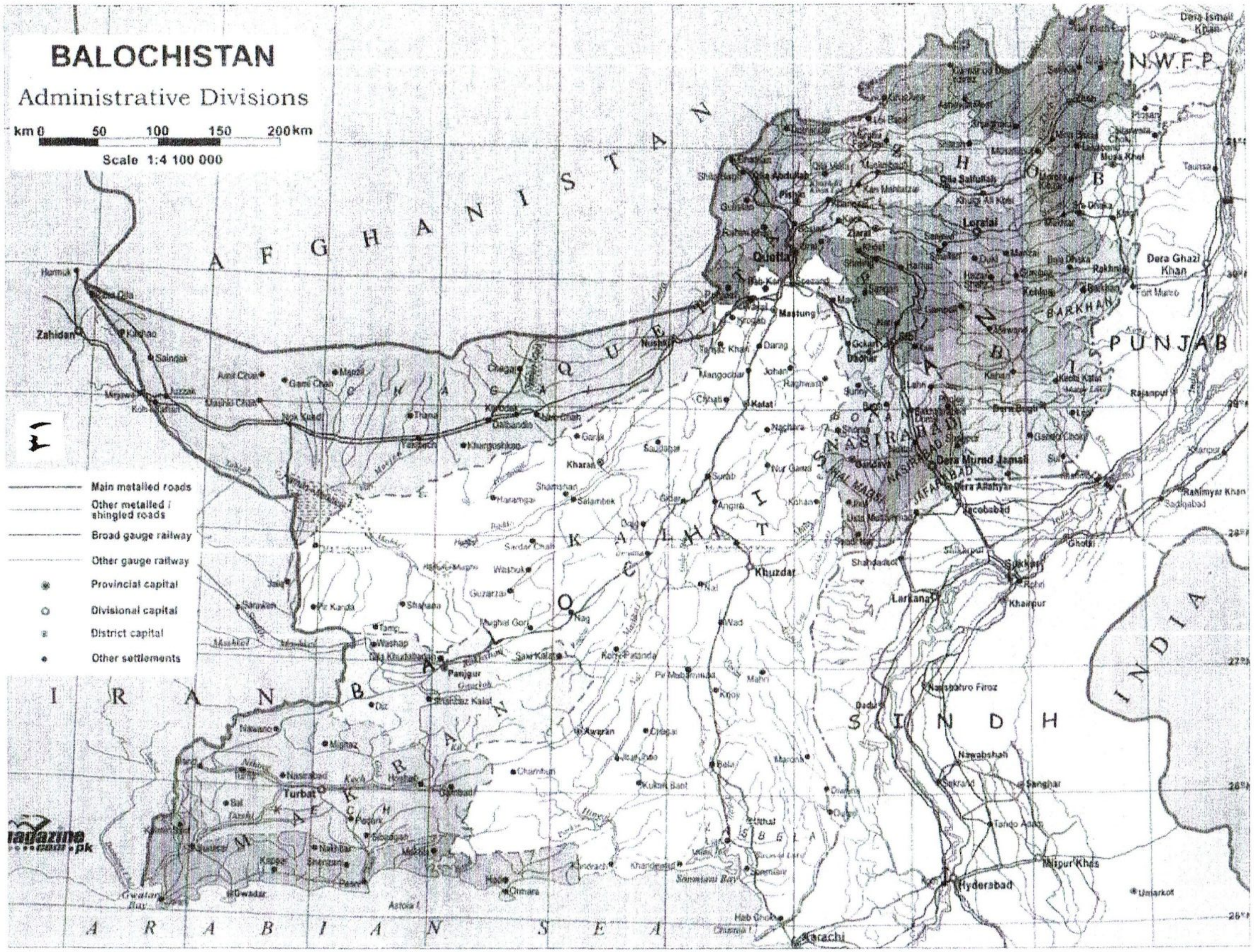
BALOCHISTAN
Administrative Divisions
km 0 50 100 150 200 km
Scale 1:4 100 000
٣١
Main metalled roads
Other metalled / shingled roads
Broad gauge railway
Other gauge railway
Provincial capital
Divisional capital
District capital
Other settlements
AFGHANISTAN
IRAN
ARABIAN SEA
SINDH
INDIA
PUNJAB
N.W.F.P.
Quetta
Khuzdar
Turbat
Panjgur
Gwadar
Larkana
Sukkur
Jacobabad
Hyderabad
Karachi
Dera Ghazi Khan
Loralai
Mastung
Kharan
Dera Murad Jamali
NASIRABAD
JAFARABAD
BARKHAN

ډاکټر عبدالرحمن زماني

په آزاد سرحد کې د مومندو مبارزې
(څلورمه برخه)
مومند او دډیورنډ کرښه

د پښتنو د مومندو (مهمندو) قوم هغه ستر، پیاوړې او مهم قوم دئ چې په آزاد سرحد کې یې، د اپریدو او وزیرو نه وروسته، بریتانوي هند ته تر ټولو زیاته سرخوړې پیښه کړېده. مومند د آزاد سرحد دنورو ټولو قبایلو په نسبت زیات تجرید شوي او پر خپله خاوره یې د پردو د تیري په وړاندې ډیر مقاومت ښودلې دئ.

دانګریزانو په وړاندې د مومندو دبریالي مقاومت په سترو لاسته راوړنو کې، په خپله سیمه کې دډیورنډ دکرښې د نښه کیدو مخنیوې او همدا راز دسرکونو دجوړولو مخنیوې شامل دي، کوم چې په سرحد کې د استعمارې نفوذ نښه ګڼل کیده. کله چې انګریزانو د پنجاب د سرحدي قواوو د منظمو عسکري قواوو په څنګ کې د سرحدي ملیشې په جوړولو لاس پورې کړ او دمختلفو ایجنسیو څوارلس زره (۱۴۰۰۰) تنه یې پکې شامل کړل نو مومندو د ملیشو د ورکولو نه ډډه وکړه.

مومند د مومند بابا اولاده ده چې دډیورنډ دکرښې لرې خواته په "یکه غونډ" کې ښخ دئ. ددې قوم د نسب سلسله د ځینو نورو پښتنو قبیلو په شان قیس عبدالرشید ته رسیږي. دقیس درې ځامن وو--سړبن، غورغښت او بیټنې (بیټ نیکه). دسړبن ځوې شیربن یا شیرخبون دئ او دهغه ځوې کند دئ د کند ځوې خشی یا خوکي او د هغه ځوې غُری یا ابراهیم دئ. دغُري څلور ځامن وو چې زیړانی، څمکنی، دولت یار او خلیل نومیدل چې اولادونه یې د غُریاخیل په نامه یادیږي. مومند او دهغه ورور داوود ددولت یار ځامن دي.

د غُریاخیلو څلور کورنۍ (زیړانی، څمکنی، دولت یار او خلیل) د ۱۴ عیسوي پیړۍ په مَنځ کې د "قندهار" د "خواجه عِمران" د غرونو د جنوب ختیځې برخې د "خوره مرغا" له سیمې نه لومړې دغزنی شاوخوا د ترنګ رود غاړې ته کډه کړې او وروسته بیا ننګرهار ته راغلی او د جلال آباد او لالپورې تر منځه سیمه کې یې اړولي او بیا یې په پنځلسمه پیړۍ کې د پیښور شاوخوا سیمې دیوسفزو په مرسته د "دلازاکو" نه نیولي او هلته میشته شویدي.

میرک (Merk) د مومندو په نامه خپل مشهور کتاب کې چې لومړې ځل د ۱۹۰۰م کال شاوخوا کې خپور شوې لیکې چې دمومندو قوم د ترکزو، حلیمزو، بایزو او خویزو دڅلورو اصلي قبیلو او دویزیو، اتمانزیو او ککوزیو اړونده قبیلو نه جوړشوې دئ. ددې څنګ ته دتاترې په لمنو کې مُلا ګوري او دباجوړ لورې ته صافي پراته دي. اروانباد میراجان سیال چې پخپله هم مومند ؤ، دمومند بابا په نامه خپل کتاب کې لیکې چې ددې سیمه د ترکزو، حلیمزو، اوتمانزو، دویزو، بایزو او خویزو په شپږو برخو یا زو ویشل شویده. دمومندو په نورو قبیلو کې کوډاخیل، خوګاخیل، موسی خیل، عیسی خیل، قاسم خیل او اتمر خیل شامل دي.

مومند د ډیورنډ د کرښې د واړو خواوو ته او سیږي. د مومندو سیمه په ختیځ او شمال کې د سوات او امبار د سیندونو، په لویدیز کې د افغانستان د کنړ، او په جنوب کې د کابل د سیند تر منځ پرته ده.

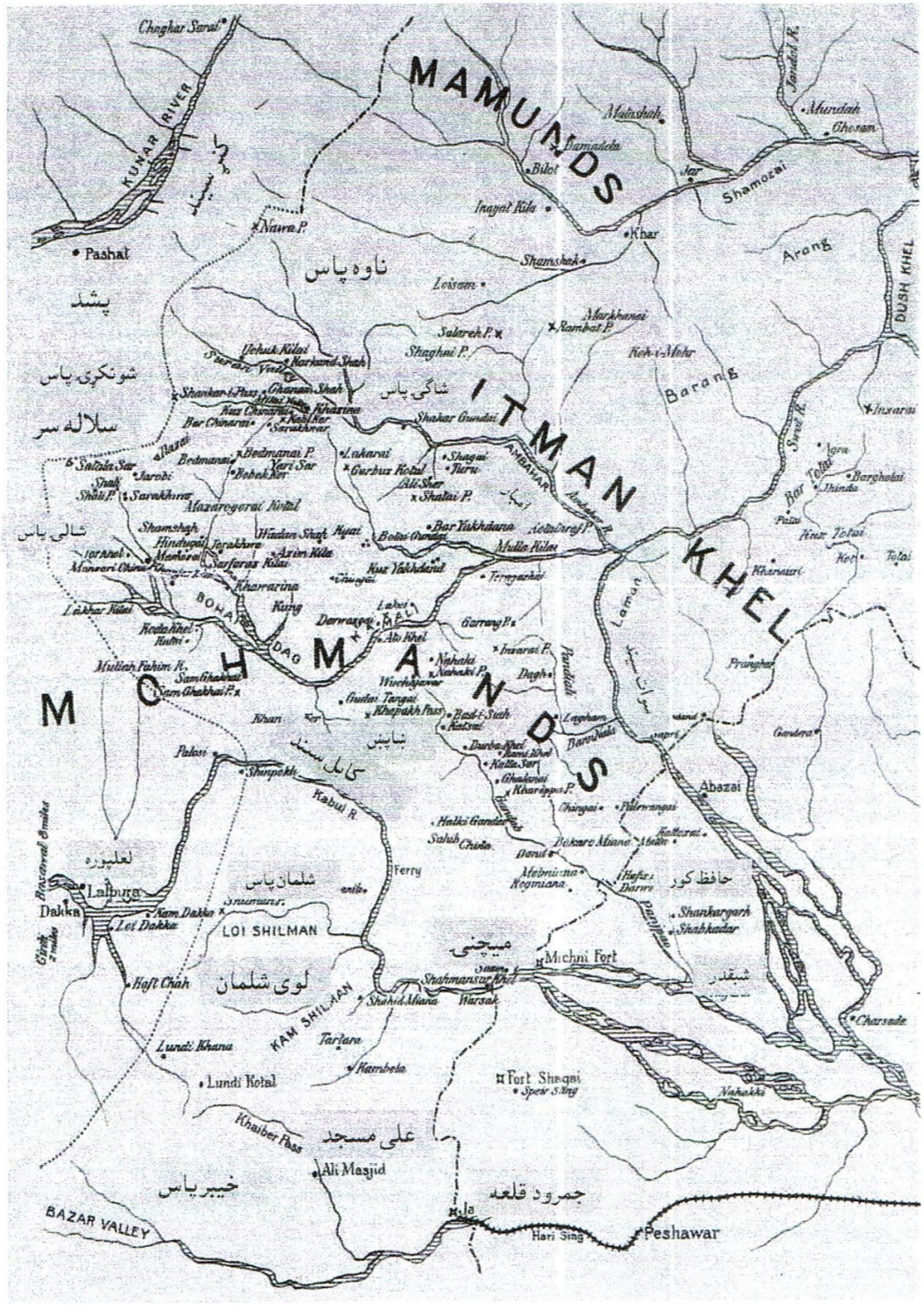

دډیورنډ دکرښې نه لرې (کوزې) خواته مومند په دوو برخو ویشل شوي:

- کوز مومند یا د سمې (هوارې) مومند چې د پیښور د ولسوالۍ (ضلعې) جنوب لویدیز ته، د ختکو لویدیزې او د افریدو ختیځې سیمې کې د کوټلې محسن خان، بهادر کلي، کړې ولې او لنډئې په هوارو او آبادو کلو کې اوسیدل. که څه هم دا مومند د "دوآبه" یا دوو سیندونو ترمنځ حاصلخیزو ځمکو کې میشت دي، خو دوې اکثره دوه کوره دي او داوړې په ګرمو میاشتو کې دلته نه پاتې کیږي.
- بر (پاس) مو مند یا د غره مومند چې د کابل او سوات د سیندونو ترمنځ غرنیو سیمو کې اوسیږي. ددې آزادو مومندو سیمه په ختیځ کې د "جمرود" ته نژدې سیمې نه نیولې تر" ابازیو قلا" او بیا "اتمان خیلو" پورې، په شمال کې د "باجوړ" او په "لویدیز" کې د "کنړ" او په جنوب کې د "شینوارو" او "افریدو" سیمې سره نښتې ده.

د مومندو ټوله سیمه د احمد شاه بابا له وخته د افغانستان خاوره ګڼل کیده. کله چې په ۱۸۸۰ کال کې بریتانیې عبدالرحمن خان، زړه نازړه او سختې بدګمانۍ سره د کابل د امیر په توګه وپیژانده، هغه وخت د افغانانو او انګریزانو روابط د دو جګړو، ځاني او مالي تاوان، بدخواهۍ او بې اعتمادۍ له امله ډیر خراب وو. روسیې په منځنۍ ایشیا کې د خپل نفوذ ساحه پراخوله تر څو ځان افغانستان ته ورسوي او د روسیې او بریتانوي امپراتوریو ترمنځ وروستنې "علمي سرحد "scientific border وټاکي (۱).

نوې امیر تر یوې اندازې پورې د دغو دوو رقیبو امپراتوریو زیږنده وو، او د بریتانیې او روسیې دواړو په خوښه د قدرت پر ګدۍ ناست وو. روسیې ورته اجازه ورکړه چې د افغانستان په شمال کې خپل نفوذ تامین کړي او لارد لایتن (Lord Lytton) د خپل "وړاندې تګ" د پالیسۍ په خلاف وغوښتل چې خپلې قواوې د افغانستان د جنوب ختیځ نه، چې په متزلزله او بې ثباته حالت کې وې، بیرته ستنې کړي، او دهرات او قندهار نه پرته ټول افغانستان ورته په واک کې پریږدي(۲). خو د روسیې او بریتانیې په ضمانت یو آزاده افغانستان د انګریزانو په ګټه نه وو. لیپل ګریفین (Lepel Griffin)، په افغانستان کې د انګریزانو لوړ پوړي سیاسي مامور د امیر عبدالرحمن خان سره په خبرو بوخت وو، او د همدې خبرو په ترڅ کې د انګریزانو په سیاست کې بدلون راغی. په لومړي سر کې انګریزانو پلان درلود چې افغانستان ورته د بې قیدو شرطه قلمرو په توګه تسلیم شي، او بیا یې وړاندیز وکړ چې د باندنیو قواوو سره دې د افغانستان روابط انګریزان اداره او کنترول کړي. لیپل ګریفین په خپل لیک کې امیر عبدالرحمن خان ته اطمینان ورکړ چې بریتانیا نه غواړي د افغانستان په کورنیو چارو کې مداخله وکړي خو په کابل کې د بریتانیا د حکومت دیوه مسلمان استازي اوسیدل به غوره وګني(۳).

کله چې په ۱۸۹۳ کال کې د ډیورنډ کرښه د بریتانوي هند په مستقیم او تزاري روسیې په غیر مستقیم فشار په امیر عبدالرحمن خان باندې تحمیل شوه، امیر د دغه لوزنامې تطبیق د مومندو، باشګل او خیبر په برخه کې ونه مانه. امیر د مومندو په برخه کې وویل چې ټول مومند د افغانستان برخه ده. خو د امیر له مړینې وروسته د مومندو سیمه دوه برخې وګڼل شوه، هغه برخه چې د کوز مومند په نامه یادیږي او تر پیښور پورې رسیږي، د بریتانوي هند د نفوذ ساحه وګڼل شوه او بر مومند د پخوا په شان د افغانستان شو.

امیر عبدالرحمن خان ټینګار کاوه چې د مومندو ټوله سیمه د افغانستان برخه ده. هغه د ډیورنډ د لوزنامې د امضا کولو نه وروسته هنري ماتمر ډیورنډ ته په یوې مرکې کې وویل چې "زه په باجوړ کې مداخله نه کوم، خو د مومندو ټوله سیمه زما ده". په هغه وخت کې د بریتانوي هند حکومت فکر وکړ چې امیر یا خو په رښتیا تړون پورې په ضمیمه شوې نقشې نه پوهیږي، او یا هم داسې څرګندوي چې ګواکې نه پرې پوهیږي(۴). وروسته کله چې په ۱۸۹۵ م کال کې د لیکې د نښه کولو کمیسیون د "ناوې کوتل" یا پیچومې ته ورسید، نو د افغاني هیئت مشر ورته وویل چې لیکه به داسې ویستل کیږي چه ټول مومند به د افغانانو په سیمه کې راځي. څرنګه چې انګریزانو ته دا خبره د منلو وړ نه وه، نو د کمیسیون کار هم د بندیز سره مخامخ شو(۵) "

امیر عبدالرحمن خان ددې دپاره چې ټول مومند د خپلې قبضې لاندې وساتي، ددوې په ملک کې یې ان تر پیښوره پورې د سړک د جوړولو امر وکړ. ده شاید غوښتل چې د خیبر په مقابل کې چې د ګندمک په تړون سره د بریتانوي هند حکومت ته په لاس ورغلې ؤ، له دغه سړک نه کار واخیستل شي. د سړک په جوړولو باندې په بیړه کار پیل شو، خو په کال ۱۹۰۱ کې دهغه په مړینې سره تر ښه لاس واخیستل شو (۶).

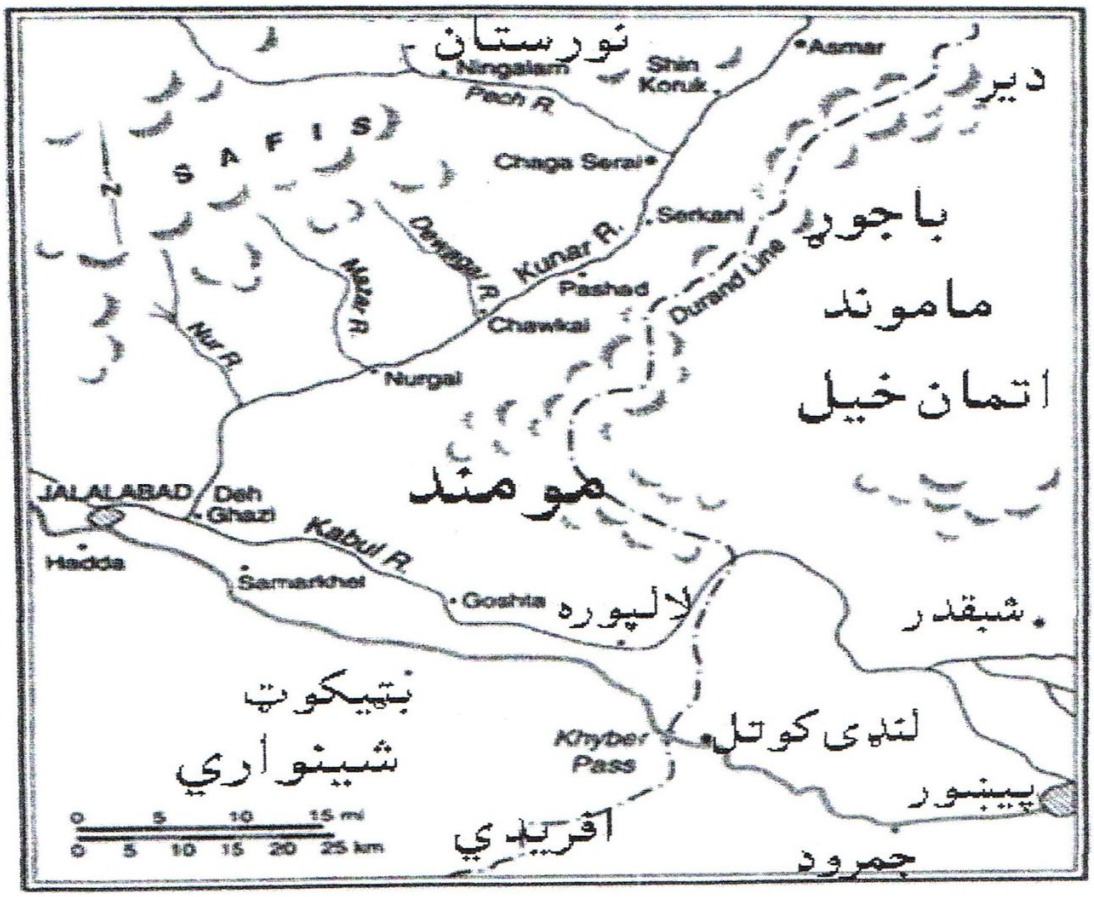

دمومندو په سیمه کې د ډیورند کرښه هیڅکله هم په نښه شوې نده

دمومندو د سیمې په هکله د بریتانوي هند د آرشیف د اسنادو له مخې دلته د ډیورنډ کرښه د ځمکې پر مخ هیڅکله هم په فزیکي توګه نښه شوې نده. پدې هکله د انګریزانو یو معتبره سند «دمومندو د سیمې په هکله نظامي رپوټ» دئ. دا رپوټ چې په ۱۹۲۵ میلادي کال کې خپور شوې دئ، په لسم مخ کې لیکي چې افغانان وایي چې د کابل د سیند ښئ لورې ته پرته سیمه په دوې پورې اړه لري او د کرښې دا برخه هیڅکله هم په نښه شوئ نده. د سرحد هغه برخه چې د کابل د څپر د غرونو لړۍ سره دوام لري چې د افغان مومندو او بریتانیا تر نفوذ لاندې مومندو د نفوذ ساحه ټاکي، هم په نښه شوې نده.

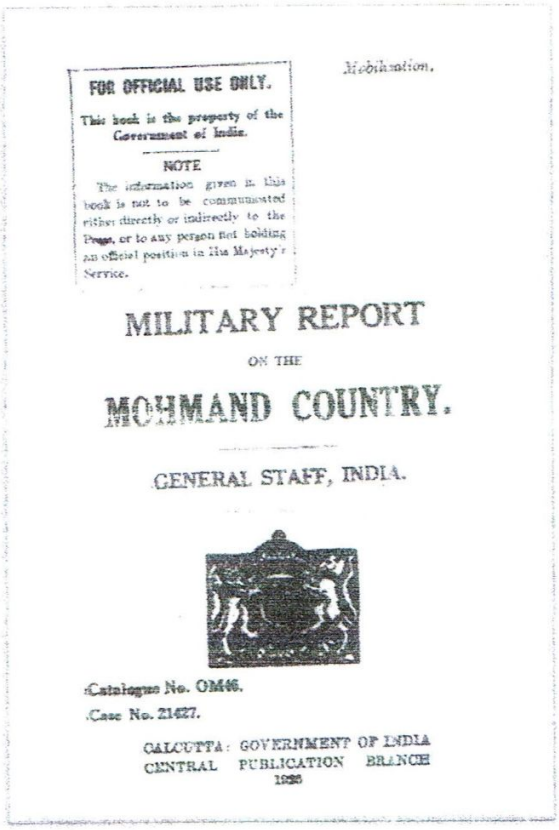

Mobilisation.

FOR OFFICIAL USE ONLY.

This book is the property of the Government of India.

NOTE

The information given in this book is not to be communicated either directly or indirectly to the Press, or to any person not holding an official position in His Majesty's Service.

MILITARY REPORT

ON THE

MOHMAND COUNTRY.

GENERAL STAFF, INDIA.

Catalogue No. OM46.

Case No. 21627.

CALCUTTA: GOVERNMENT OF INDIA CENTRAL PUBLICATION BRANCH 1926

دغه رپوټ د غازي امان الله خان د واکمنۍ په وخت کې لیکل شوې او پر تندي یې ټینګار شوې دئ چې دا معلومات یوازې د رسمي استعمال د پاره دي، او پدې کتاب کې ورکړ شوي معلومات باید په مستقیم یا غیر مستقیم ډول د مطبوعاتو او نورو کسانو سره شریک نه شي.

د ډیورنډ کرښې د آزاد سرحد د ځینو نورو قبیلو لکه افریدو او شینوارو په شان مومند هم په دوو برخو وویشل، چې تقریبا نیم یې د کرښې هرې خواته واقع شویدي. ویلیام فریزر تایتلر (William Fraser-Tytler) چې خپله په صوبه سرحد او کابل کې یو لوړپوړې انګریز چارواکې او دیپلومات پاتې شویدې، د ډیورنډ د کرښې په هکله

لیکې چې "که څه هم دډیورنډ کرښه ښايي په خپل وخت تر ممکنې اندازې یوه ډیره ښه کرښه وي، خو ښه والې یې لږ او نیمګړتیاوې یې ډیرې دي. دا د نژاد پیژندنې، ستراتیژۍ او جغرافیې له نظره یوه غیر منطقي کرښه ده ، کومه چې داباسین داوبو د تقسیمولو عمومي حوزه، په منځ شلوي، یو ملت په دوو برخو بیلوي، حتی قومونه ویشي(۷).

لارد کرزن (Lord Curzon)په ۱۹۰۳ م او لویس دین (Louis Dane)په ۱۹۰۷م کلونو کې سخت زیار وویست چې د مومندو په سیمه کې دډیورنډ د کرښې د ښه کولو، او په مومندو کې د اورګاډي د پټلۍ د تیرولو په هکله د افغانستان د حکومت موافقه تر لاسه کړي ، خو بریالي نشول. دا کار د افغان انګلیس د ګډو کمیسیونونو ددرې کلن کار په موده کې هم د خیبر او مومندو په سیمه کې سرته ونه رسید او تر ننه دغه لیکه د مومندو په ایجنسۍ کې په فزیکي توګه د ځمکې په سر نښه شوې نده.

(نوربیا)

منابع

---

۱. آدمک، لودویک، دبلیو (۱۳۷۰)، روابط خارجی افغانستان در نیمهٔ اول قرن بیست. ترجمهٔ پوهاند محمد فاضل صاحبزاده. ۱۹ مخ

۲. هماغه ځای

۳. آدمک، لودویک، دبلیو (۱۳۷۰)، ۲۰ او ۲۱ مخونه

۴. Baha, Lal (1978). N.W.F.P. Administration under British Rule 1901-1919 (دانګریزانو تر حکومت لاندې د شمال مغربي سرحدی ایالت اداره)، ۶۸ مخ

۵. هماغه ځاې

۶. دافغانستان د کلتوری ودې ټولنه (۲۰۰۷)، ډیورنډ د واحد ملت د بیلتون کرښه (دمقالو ټولګه). ۶۷ مخ

۷. Fraser-Tytler, William K. (1967). Afghanistan: a Study of Political Developments in Central and Southern Asia.)، ۱۸۸ مخ